

ราชบัณฑิตยสภาในรัชกาลที่ 7: การสืบสานพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา*

กัญฐิกา ศรีอุดม*

บทคัดย่อ

ราชบัณฑิตยสภาเป็นพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เข้าใจกันว่าเป็นพระราชกรณียกิจด้านส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม เอกสารร่วมสมัยระบุว่าราชบัณฑิตยสภาเป็นพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา เพราะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียก “กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเมื่อ พ.ศ. 2448 ว่า “ราชบัณฑิตยสภา”

กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครได้จัดการความรู้เกี่ยวกับความเจริญของสยาม เริ่มจากการจัดหอพระสมุดและจัดพิมพ์หนังสือในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาคณะกรรมการนี้ได้พิจารณาร่างวัลให้แก่หนังสือที่แต่งได้ดี และสำรวจรักษาโบราณวัตถุสถาน อันนำไปสู่การรวบรวมสิ่งของจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ในสมัยรัชกาลที่ 6

ปัญหางบประมาณแผ่นดินทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกกรมศิลปากร และทรงโปรดฯ ให้คัดเลือกคนสำคัญไว้ในความดูแลของกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ที่เปลี่ยนนามเป็นราชบัณฑิตยสภา คณะกรรมการนี้ต้องจัดการเรื่องช่างประณีตศิลป์เป็นแผนกใหม่ มีช่างฝรั่งในศิลปากรสถานเป็นผู้สอนวิชาช่างเพื่อฝึกหัดนักเรียนช่างให้แก่ราชสำนัก และเป็นช่างประณีตศิลป์แห่งราชสำนัก ด้วยเหตุนี้ ราชบัณฑิตยสภาจึงเป็นการสืบสานพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา

คำสำคัญ ราชบัณฑิตยสภา, รัชกาลที่ 7, พระราชกรณียกิจด้านการศึกษา.

---

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ราชบัณฑิตยสภากับการบันทึกความทรงจำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” ในชุดวิจัย สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิประชาธิปก-รำไพพรรณี ระหว่าง พ.ศ. 2557-2558

ในเบื้องต้น เอกสารชั้นต้นและ ราชกิจจานุเบกษา ใช้ว่า “ราชบัณฑิตย” และ “ราชบัณฑิตยสภา” ภายหลังนิยมเขียนว่า “ราชบัณฑิต” และ “ราชบัณฑิตยสภา” บทความนี้จึงใช้ตัวสะกดแบบที่นิยมในภายหลังเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น การอ้างถึงหรือยกข้อความจากต้นฉบับจึงใช้ “ราชบัณฑิตย” และ “ราชบัณฑิตยสภา”

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

Abstract

The Royal Institute was one of King Prajadhipok's important royal duties, believed as the preservation of arts and culture. Contemporary documents revealed that it was H.M. royal duty on education. King Prajadhipok had the Council of Vajirañana National Library, appointed by King Chulalongkorn since 1905, called the Royal Institute.

The Council crafted for knowledge on the Siamese civilization; beginning with the establishment of the National Library and books publishing in the reign of King Rama V. Then, the Council had responsible for the best literary work awards, exploring and preserving the ancient sites within the kingdom, which led to collections for museum in the reign of King Rama VI.

Due to budget problem, King Prajadhipok abolished the Fine Arts Department and put essential officers in care of the Council, which renamed to the Royal Institute. The foreign artists in the new Fine Arts Institute were both teachers for the apprentices to the Royal Court and the court artisans. Hence, the Royal Institute was the continuation of H.M. royal duty on education.

Keywords: The Royal Institute, King Prajadhipok, H.M. royal duty on education.

1. บทนำ: ความเป็นมาของปัญหา

ผู้อ่านหนังสือประวัติศาสตร์อาจไม่พบรายละเอียดของสิ่งที่ใคร่รู้ในหนังสือเล่มใดเล่มหนึ่ง อาจพบเพียงเล็กน้อย หรือพบสิ่งที่คลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง เนื่องจากผู้เขียนหนังสือเล่มนั้นเขียนถึงเรื่องที่ตนสนใจ แต่อาจมิใช่สิ่งที่ผู้อ่านคาดหวัง เป็นต้นว่าหนังสือประวัติศาสตร์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงปัญหาเศรษฐกิจ การฉลองพระนคร 150 ปี การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 โดยมีเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องเท่าที่จำเป็นและไม่มีรายละเอียดบางเรื่องชัดเจนนัก เช่น ราชบัณฑิตยสภา ซึ่งกล่าวกันว่า เป็นพระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลงานที่มีรายละเอียดเรื่องราชบัณฑิตยสภาในรัชกาลที่ 7 อยู่มาก ได้แก่ งานวิจัยที่รัฐสภาเป็นผู้สนับสนุนในช่วงทศวรรษ 2520 (สิงห์โต งามตระกูล, 2523; กรมศิลปากร, 2524) และที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชจัดทำในช่วงทศวรรษ 2530 (ไพฑูริย์ มิกุลและคนอื่นๆ, 2536; สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ (บรรณาธิการ), 2538) ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นหนังสืออ้างอิงของรัชสมัยนี้ มีข้อมูลสังเขปตรงกันว่า ราชบัณฑิตยสภาเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 19 เมษายน 2469 มีหน้าที่จัดงาน 3 แผนก ได้แก่ วรรณคดี โบราณคดี และศิลปากร (**ราชกิจจานุเบกษา**, 2469 : 102-105) แต่มีความเห็นต่างกันเป็น 2 ประการ ได้แก่ พระราชกรณียกิจด้านส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม กับพระราชกรณียกิจด้าน

การศึกษา หากต้องการทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัดเจน จำเป็นต้องค้นคว้าเพิ่มเติมจากหลักฐานจดหมายเหตุร่วมสมัย

2. วัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา

บทความวิจัยนี้ต้องการอธิบายให้ชัดเจนว่า ราชบัณฑิตยสภาในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นพระราชกรณียกิจในด้านใด และสำคัญอย่างไร โดยมีสมมุติฐานในเบื้องต้นว่า ราชบัณฑิตยสภาเป็นการสืบสานพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา และได้สร้างองค์ความรู้เรื่องอารยธรรมไทยที่เข้าใจสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

บทความวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ (historical method) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เอกสารในจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เอกสารเบ็ดเตล็ด กรมราชเลขาธิการในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องราชบัณฑิตยสภา (ร.7 บ.11) ที่ให้บริการเป็นไมโครฟิล์ม (คือ ร.7-ม บ.22 และ ร.7-ม บ.23) เอกสารของสำนักงานเลขานุการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องทูลพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร (ศธ. 0701.6) กับเรื่องราชบัณฑิตยสภา (ศธ. 0701.7) ทั้ง 3 แผนก ได้แก่ แผนกวรรณคดี (ศธ. 0701.7.1) แผนกโบราณคดี (ศธ. 0701.7.2) และแผนกศิลปากร (ศธ. 0701.7.3) รวมทั้งสิ่งพิมพ์ร่วมสมัยของทูลพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนครกับราชบัณฑิตยสภา และประกาศใน **ราชกิจจานุเบกษา** ที่ให้บริการทางอินเทอร์เน็ต

เอกสารจดหมายเหตุทำให้อนุมานได้ว่า ราชบัณฑิตยสภาเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารราชการในช่วงเปลี่ยนแปลงแผ่นดิน ที่มีการปรับชื่อหน่วยงานให้เหมาะสมแก่ความรับผิดชอบ และเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเรื่องงบประมาณแผ่นดิน จึงผนวกงานของกรมศิลปากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกันเข้าไว้ในความรับผิดชอบ ตามมติของที่ประชุมเสนาบดีสภา เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2468 ความว่า “*ควรให้กรรมการราชบัณฑิตยสภารับดูแลวิเคราะห์การบำรุงประณีตศิลปไว้เป็นสาขาอัน 1 ด้วย*” (สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.7 บ.11.3/1)

การวิเคราะห์เอกสารพบว่า ราชบัณฑิตยสภาเป็นพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา ที่มีรายละเอียดน่าสนใจหลายประการ ในที่นี้กล่าวเพียงความเป็นมาของราชบัณฑิตยสภา ที่ได้สืบสานพระราชกรณียกิจแห่งสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ในด้านการศึกษา เกี่ยวเนื่องกับการทำความรู้จักบ้านเมืองของตน เพื่อแสดงให้เห็นความเจริญ (civilization) ของ “สยามรัฐ” โดยลำดับความคลี่คลายไว้ดังนี้

1. การทำความรู้จัก “ตัวตน” ของ “สยามรัฐ”
2. สมาคมแห่งความรู้ของชาวสยาม
3. การตั้ง “ราชบัณฑิตยสภา”

3. การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับราชบัณฑิตยสภาปรากฏในทศวรรษ 2520 เมื่อรัฐสภาสนับสนุนให้กรมศิลปากรค้นคว้าและทำหนังสือพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รายละเอียดของราชบัณฑิตยสภาดังที่กล่าวนี้ ปรากฏในหนังสือที่ระลึกของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชาในทศวรรษ 2530 และต่อมา เอกสารชั้นรองอื่นๆ ได้ “ผลิตซ้ำ” ข้อความดังกล่าวไปโดยปริยาย

สิงห์โต จ่างตระกูล (2523) มุ่งศึกษาการปกครองในระบบรัฐสภา จึงกล่าวถึงพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพอสังเขปเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจบริบทของเรื่องที่ศึกษา สรุปว่าราชบัณฑิตยสถานเป็นพระราชกรณียกิจด้านอนุรักษ์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ เกี่ยวเนื่องกับหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณสถานและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พ.ศ. 2469 กับพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พ.ศ. 2469 สิงห์โต จ่างตระกูล (23-28) ได้กล่าวถึงผลงานของแผนกวรรณคดีแห่งราชบัณฑิตยสถานไว้ดังนี้

ส่วนแผนกวรรณคดีของราชบัณฑิตยสถาน ก็ได้ตรวจสอบต้นฉบับเอกสารโบราณออกตีพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมาก พร้อมกันนั้นก็ส่งเสริมการสร้างสรรคัวรรณกรรมรุ่นใหม่ด้วยการประกวดเรียบเรียงบทประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ด้วยการพระราชทานเงินส่วนพระองค์เป็นรางวัล และที่สมควรระบุไว้ ณ ที่นี้คือ การประกวดแต่งหนังสือแสดงพระพุทธศาสนาสำหรับสอนเด็กขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2471 และเป็นพระราชประเพณีที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชเจ้าทรงบำเพ็ญสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

การสืบค้นเอกสารร่วมสมัยทำให้ทราบว่า ข้อความเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นผลงานของราชบัณฑิตยสถาน มีไขแผนกวรรณคดี อย่างไรก็ตาม ไพฑูรย์ มีกุลและคนอื่นๆ (2536 : 21) มีความเห็นสอดคล้องกับ สิงห์โต จ่างตระกูล เมื่อสรุปว่า ราชบัณฑิตยสถานเป็น **พระราชกรณียกิจด้านส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม** โดยรวบรวมรายละเอียดผลงานของราชบัณฑิตยสถาน มานำเสนอไว้ดังนี้

สำหรับพระราชกรณียกิจด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมได้ทรงสถาปนาราชบัณฑิตยสถานเมื่อ พ.ศ. 2469 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการหอพระสมุดสำหรับพระนคร จัดการพิพิธภัณฑสถาน ตรวจจับรักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุและเพื่อจัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง ราชบัณฑิตยสถานส่งเสริมงานวรรณกรรม โดยจัดการประกวดและพระราชทานรางวัลแก่หนังสือที่แต่งดี ซึ่งได้แก่เรื่องหลักไทย ของ ชุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ส่วนงานอนุรักษ์ทางโบราณคดีนั้น ได้มีการตราพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พุทธศักราช 2469 และพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พุทธศักราช 2469 เพื่อคุ้มครองโบราณวัตถุมิให้ถูกนำออกนอกราชอาณาจักร นอกจากนี้ ยังได้จัดตั้งศิลปากรสถานเพื่ออนุรักษ์งานศิลปกรรมไทย ซึ่งผลงานเด่น เช่น การซ่อมพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท การออกแบบก่อสร้างโรงพยาบาลนครบาลเฉลิมกรุง เป็นต้น

ข้อมูลที่ยกมาแสดงนี้ ต่างจากข้อเขียนของสันสนีย์ วีระศิลป์ชัย (2524 : 453-454) เรื่อง “ตั้งราชบัณฑิตยสถาน” ใน **พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว** ซึ่งใช้หลักฐานเอกสารจดหมายเหตุ ภาพถ่ายในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ประกอบกับ **ราชกิจจานุเบกษา** ที่ระบุอย่างชัดเจนว่า ราชบัณฑิตยสถานเป็น **พระราชกรณียกิจด้านการศึกษา** ดังนี้

พ.ศ. 2469 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาด้านวิจิตรศิลป์ ด้านวรรณคดี และโบราณคดีให้แก่หลาย เป็นการรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทยให้คงอยู่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งสถานายกเป็นพระองค์แรก และให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตยสถาน

การเทียบเคียงหน้าที่ราชบัณฑิตยสภาในรัชกาลที่ 7 กับงานของกรมศิลปากรในขณะนั้น โดยยกตัวอย่างพระนามของสมาชิกราชบัณฑิตยสภาที่เป็นอภิรัฐมนตรี ทำให้ข้อความสั้นๆ นี้เป็นบรรทัดฐานความเข้าใจเรื่อง “ราชบัณฑิตยสภา” ซึ่งปรากฏในงานเขียนที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจากข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า. (สุวิทย์ ไพบยวัฒน์ (บรรณาธิการ), 2538 : 50) ดังนี้

- ตั้งราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2469 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาด้านวิจิตรศิลป์ ด้านวรรณคดี และโบราณคดีให้แพร่หลาย เป็นการรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทยให้คงอยู่ต่อไป

ส่วนหน้าที่ของแผนกศิลปากรแห่งราชบัณฑิตยสภานั้น ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย (2524 : 454) กล่าวเชื่อมโยงถึงหน้าที่ของกรมศิลปากรในเวลาต่อมาได้อย่างน่าสนใจ เมื่อระบุว่าจำแนกงานเป็น 3 ฝ่ายดังนี้

- ... มีหน้าที่จัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง จำแนกงานเป็น 3 ฝ่าย คือ
- 3.1 จิตรกรรม (Painting) ได้แก่ ศิลปในการเขียนภาพหรือระบายภาพ
  - 3.2 สถาปัตยกรรม (Architecture) ได้แก่ ศิลปในการออกแบบก่อสร้าง
  - 3.3 ดุริยางคศิลป์ (Music) ได้แก่ ศิลปในด้านดนตรีไทยและสากล
- ต่อมาได้แยกเป็นกรมศิลปากร

ข้อความนี้แสดงถึงความเชื่อมโยงของราชบัณฑิตยสภาที่มีต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เมื่ออ่านรายละเอียดใน “ประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา” (ราชกิจจานุเบกษา, 2469 : 102-105) กลับไม่ปรากฏรายละเอียดดังกล่าว แต่มีข้อความเพียง “แผนกศิลปากรเพนพนักงานจัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง” โดยไม่ได้จำแนกรายละเอียดของงานวิชาช่าง หากต้องการรายละเอียดที่ชัดเจน ต้องค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 5 และที่ 6 เรื่องกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร อันเป็นชื่อเดิมของราชบัณฑิตยสภา จึงจะเข้าใจบทบาทหน้าที่ของราชบัณฑิตยสภา และเห็นร่องรอยการสืบสานพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา

4. ผลการศึกษา

การศึกษาเอกสารจดหมายเหตุทำให้ทราบว่า ราชบัณฑิตยสภาเป็นการสืบสานพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา มีบทบาทสำคัญในการวางกรอบความเข้าใจเรื่องอารยธรรมไทย และเป็นตัวอย่างหนึ่งของการบริหารราชการแผ่นดินขณะที่มีปัญหาเศรษฐกิจ โดยมีข้อสรุปดังนี้

1. “ประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา” ระบุชัดเจนว่า ราชบัณฑิตยสภา คือ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ที่มีหน้าที่จัดการหอพระสมุดสำหรับพระนครในเบื้องต้น และได้รับมอบหมายหน้าที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ จึงเปลี่ยนชื่อหน่วยงานให้เหมาะสมแก่ความรับผิดชอบ โดยชื่อพื้นชื่อ “กรมราชบัณฑิตย” ที่มีความสำคัญมาแต่ครั้งตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เลิกใช้ไปแล้ว ให้มีความสำคัญขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

2. ปัญหาเรื่องงบประมาณแผ่นดินเป็นลักษณะเฉพาะของการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประสบปัญหาด้านการคลังสืบเนื่องมาจากรัชกาลก่อน จึงควรวางหน่วยงานที่มีลักษณะคล้ายกันเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อสานต่อพระราชกรณียกิจแห่งสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ในด้านต่างๆ ดังนั้น การรวมงานของกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร งานในหน้าที่ราชบัณฑิต (ซึ่ง

โอนให้กรมธรรมการแล้ว) และช่างประณีตศิลป์ในกรมศิลปากร (ที่จำเป็นต่อราชสำนัก) ให้อยู่ในความรับผิดชอบของ “ราชบัณฑิตยสภา” จึงสะท้อนภาพการปรับโครงสร้างหน่วยราชการให้เหมาะสมแก่การบริหารราชการแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 7 ที่ต้องใช้จ่ายงบประมาณอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ

3. ผลงานของราชบัณฑิตยสภาแสดงถึงการสืบสานพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้านการศึกษา ที่สำคัญคือ การสืบค้นและอนุรักษ์อารยธรรมของ “สยามรัฐ” ในด้านต่างๆ

5. การอภิปรายผล

“ราชบัณฑิตยสภา” เป็นชื่อใหม่ของ “กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” ที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2448 ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งกรรมการคณะหนึ่งเพื่อจัดการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมด้านการศึกษาของบรรดาสมาชิก *หอพระสมุดวชิรญาณ* อันเป็นสมาคมแห่งความรู้ ที่พระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงก่อตั้งขึ้นเพื่อรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระบรมชนกนาถ ฉะนั้น การรวมหนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณเข้ากับพระไตรปิฎกใน*หอพระมณเฑียรธรรม* พระไตรปิฎกภาษาต่างๆ ที่รวบรวมเพื่อจัดเก็บใน*หอพุทธศาสนสังคหะ* วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ, 2459) จึงเป็นการรวบรวมความรู้ที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จัดเป็น National Library เหมือนกับต่างประเทศเป็นครั้งแรก

ชื่อใหม่ของกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร มาจากชื่อ “กรมราชบัณฑิตย” ที่เคยมีความสำคัญมาแต่ครั้งตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ประกอบกับลักษณะการทำงาน ที่ต้องประชุมร่วมกันเป็น “สภา” (Council) อย่างไรก็ตาม การปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้กรมราชบัณฑิตยมีบทบาทลดลงเป็นกรมเล็กๆ ในกระทรวงธรรมการ มีหน้าที่รักษาหนังสือในหอพระมณเฑียรธรรม สอบความรู้พระสงฆ์ และทำหน้าที่ในการพระราชพิธีบางอย่าง (สจข. ศธ.0701.7/26) ข้อสังเกตที่น่าสนใจก็คืองานในกระทรวงธรรมการเมื่อ พ.ศ. 2446 แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ หอพระมณเฑียรธรรม หอพุทธศาสนสังคหะ และพิพิธภัณฑสถาน (*ราชกิจจานุเบกษา*, 2446 : 225-226) ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับโครงสร้างของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครเมื่อ พ.ศ. 2448 โดยรวมเอาหอพระสมุดของพระราชวงศ์เข้ากับหอพระสมุดในความดูแลของกรมราชบัณฑิตย กระทรวงธรรมการ อันเป็นพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกงานช่างประณีตศิลป์ในกระทรวงโยธาธิการมารวมกับงานพิพิธภัณฑสถานของกระทรวงธรรมการ ตั้งเป็นกรมศิลปากร ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ (*ราชกิจจานุเบกษา*, 2454 : 567-569)

กระทรวงธรรมการดูแลการศึกษาของสงฆ์และของราษฎรที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของวัดต่างๆ ต่อมาการศึกษาของราษฎรขยายตัวมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกงานในกระทรวงเป็นการพระศาสนากับการศึกษา ได้แก่ กรมธรรมการกับกรมศึกษาธิการ โดยมีอธิบดีบังคับบัญชากรมกองย่อยที่มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้า กรมศึกษาธิการมีกรมย่อย 3 กรม ได้แก่ กรมสามัญศึกษา-จัด

การศึกษาทั่วไป กรมวิสามัญศึกษา-จัดการศึกษาพิเศษ เช่น โรงเรียนแพทย์ และกรมราชบัณฑิต “มีหน้าที่รวบรวมและตรวจแบบเรียนต่างๆ” รวมทั้งบำรุงการเรียนพระปริยัติธรรมในฐานะกองแบบเรียนและสอบได้พระปริยัติธรรม กรมธรรมการ (ราชกิจจานุเบกษา, 2459 : 652-653)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีกระแสพระบรมราชโองการให้แยกกรมธรรมการเป็นกรมอิสระสมทบกระทรวงวัง เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2462 เพื่อให้เป็นไปตามประเพณีโบราณที่กรมธรรมการเคยขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเปลี่ยนชื่อกระทรวง เป็นกระทรวงศึกษาธิการตามความรับผิดชอบ (รอง ศยามานนท์, 2495: 100-101) เมื่อกรมราชบัณฑิตไม่ต้องรับฝากหน้าที่บำรุงการเรียนพระปริยัติธรรมของกรมธรรมการไว้ จึงเปลี่ยนชื่อให้สอดคล้องกับหน้าที่ราชการเป็นกรมตำรวจ เพื่อ “. . .ตรวจและแต่งแบบเรียน จัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชน และจัดให้มีที่จำหน่ายแบบเรียนให้แพร่หลาย. . .” (ราชกิจจานุเบกษา, 2463 : 394) จึงไม่มี “กรมราชบัณฑิต” ปรากฏอยู่ในกระทรวงใดนับแต่นั้น

การรื้อฟื้นชื่อกรมราชบัณฑิตที่เคยเป็นกรมสำคัญ มาใช้เรียกกรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ว่า “ราชบัณฑิตยสภา” จึงนับว่าเหมาะสม เนื่องจากกรมการคณะนี้รับผิดชอบหน้าที่ต่างๆ มากกว่าการจัดหอพระสมุดสำหรับพระนคร หากแต่รวมถึงการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีตของบ้านเมือง การพิมพ์หนังสือ การสำรวจและรักษาโบราณวัตถุโบราณสถาน เมื่อมีการปรับเปลี่ยนชื่อและรับโอนงานในหน้าที่ราชบัณฑิตมาให้จัดการเพิ่มขึ้น จึงนับว่าเหมาะสม ทั้งยังสะท้อนถึงความสำคัญของกรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครที่ดำเนินงานเพื่อสนับสนุนพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาอย่างต่อเนื่องชัดเจน

กรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครจัดการให้หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครเป็นแหล่งรวมศาสตร์ต่างๆ อันทันสมัยในขณะนั้น รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับสยาม จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับการรวบรวมความรู้ของบ้านเมืองและสร้าง “ตัวตน” ของสยามรัฐว่า เป็นชาติที่มีอารยธรรมเช่นเดียวกับนานาชาติอารยประเทศ เมื่อพิจารณาจากหนังสือชุดต่างๆ ที่กรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครจัดพิมพ์ เป็นต้นว่า “ประชุมพงศาวดาร” “ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ” ซึ่งราชบัณฑิตยสภาได้ดำเนินการสืบต่อมาอย่างต่อเนื่อง

1. การทำความเข้าใจ “ตัวตน” ของ “สยามรัฐ”

การทำความเข้าใจบ้านเมืองและแสดงให้ปรากฏทั่วไปว่า สยามมีความเจริญเช่นเดียวกับนานาชาติอารยประเทศ เป็นส่วนหนึ่งของการเผชิญหน้ากับตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานสำเนาตัวอักษรภาษาไทยในจารึกพ่อขุนรามคำแหงพร้อมกับคำแปลภาษาอังกฤษให้แก่เซอร์จอห์น เบาว์ริง เมื่อเดินทางมาเจรจาทำสนธิสัญญากับสยามในปี 2398 เพื่อแสดงว่า สยามมีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านานและมี “ภาษา” ของตน ดังปรากฏในภาคผนวกของหนังสือ *The Kingdom and the People of Siam* (Bowring, 1857) การปฏิรูปประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนการพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงให้แก่นักเรียนไทยเพื่อเรียนรู้วิทยาการตะวันตกแล้วกลับมาช่วยกันสร้างบ้านเมือง (ละออทอง อัมรินทร์รัตน์, 2522) สะท้อนให้เห็นว่า สยามติดตามการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างใกล้ชิดและปรับเปลี่ยนบ้านเมืองของตนให้ทันสมัยได้

ความก้าวหน้าอย่างหนึ่งของโลกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้แก่ กิจกรรมที่เอกราชจดหมายเหตุของ ไทยเรียกว่า “การแสดงพิพิธภัณฑน์นานาชาติ” (International Exhibition) ซึ่งเป็นเวทีประกวดความก้าวหน้า ทางเทคโนโลยีหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป และเวทีทำความรู้จักกับวัฒนธรรมและอารยธรรมของชาติ อื่นๆ โดยเผยแพร่ข้อมูลเป็นข่าวของเครื่องใช้ สถาปัตยกรรม วิถีชีวิต รวมทั้งหนังสือที่จัดทำประกอบการแสดง ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส พ.ศ. 2443 (สจข., น. ร.5 บ. 2-21) ที่เมืองเซนต์หลุยส์ มลรัฐมิสซูรี สหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2447 (Carter, 1988) และที่เมืองตูริน ประเทศอิตาลี พ.ศ. 2454 (Gerini, 2000) ข้าราชการของสยาม ทั้งชาวต่างประเทศและชาวไทยได้รวบรวมข้อมูลและสถิติในด้านต่างๆ เขียนบทความนำเสนอในหนังสือเหล่านี้

การรวบรวมข้อมูลของบ้านเมืองพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ในการแสดงพิพิธภัณฑน์นานาชาติเช่นนี้ สะท้อนความก้าวหน้าของวงวิชาการในสยามได้เป็นอย่างดี เพราะหลังจากที่ส่งต้นฉบับ **Kingdom of Siam, 1904** (Carter, 1988) ไปเผยแพร่ในสหรัฐอเมริกาแล้ว ชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ทำงานในสยาม (บางคน เขียนบทความใน **Kingdom of Siam**) ได้นัดประชุมกันที่โรงแรมโอเรียนเต็ล ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2446 (ค.ศ. 1904) และร่วมกันก่อตั้งสยามสมาคม (The Siam Society) เพื่อศึกษาเรื่องของสยามในหลายมิติ จัดทำ วารสาร รวมทั้งจัดทำห้องสมุด ณ ที่ทำการถาวร (ถนนสุขุมวิท) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว (<http://www.siam-society.org>) สยามสมาคมเป็นสมาคมแห่งความรู้ในทำนองเดียวกับสำนัก ฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (L'École Française d'Extrême Orient) เมืองฮานอยในอินโดจีนของฝรั่งเศส ที่ได้แลกเปลี่ยนความรู้กับกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครอย่างใกล้ชิด

2. สมาคมแห่งความรู้ของชาวสยาม

ความเคลื่อนไหวของคนไทยในลักษณะที่คล้ายกับสยามสมาคมได้ปรากฏขึ้นก่อนแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2424 ได้แก่ หอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” เมื่อ พ.ศ. 2448 ซึ่งต่อมาได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับบ้านเมือง โดยกล่าวถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องตามลำดับดังนี้

2.1 กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร กรรมการชุดแรกมีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เป็นสภานายก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ พระยาโบราณบุรานุรักษ์ (พร เดชะคุปต์) และพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) เป็นกรรมการ สภานายกฯ ทรงแต่งตั้งให้ ดร.โอสการ์ แฟร์ริงก์เฟอเธอ (Dr. Oskar Frankfurter) ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ ผู้ก่อตั้งและเลขาธิการของสยามสมาคม ทำหน้าที่ บรรณารักษ์ ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนหอพระสมุดแบบไทย ที่รวบรวมพระไตรปิฎก ตำรา บทโคลงกลอน พระราชพงศาวดาร ฉบับตัวเขียนและฉบับจาร ให้เป็นแหล่งความรู้อันทันสมัย มีความรู้ในศาสตร์ต่างๆ อย่าง หลากหลายเหมือนในต่างประเทศ (สจข. ศธ. 0701.6/253)

กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครรับผิดชอบงานค้นคว้ามากขึ้น เมื่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีกระแสพระราชดำรัสตั้งโบราณคดีสโมสร เพื่อ “*ทำนุบำรุง การศึกษาสอบค้นพงษาวดาร*” ใน พ.ศ. 2450 สะท้อนความสำคัญของการค้นคว้าเรื่องราวของบ้านเมืองแล้ว บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นหลักฐานแสดงความเป็นอารยประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งสภานายกโบราณคดีสโมสรด้วยพระองค์เอง มีสภานายกหออพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนครเป็นอุปนายก และกรรมการหออพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนครเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง เพราะมีหน้าที่เป็นสำนักงานของโบราณคดีสโมสร จัดการตรวจสอบความถูกต้องของต้นฉบับหนังสือ จัดพิมพ์หนังสือ และประทับพระราชลัญจกร “มังกรคาบแก้ว” ที่หน้าปก เพื่อรับประกันความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของหนังสือเหล่านี้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2457: 309 และ สจข. ศธ.0701.6/64)

การดำเนินงานของกรรมการหออพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนครก้าวหน้าขึ้นมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพทรงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดี ทำหน้าที่สภานายกหออพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนครเป็นสำคัญ โดยทรงยึดแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางแบบเอาไว้ ส่วนการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับสยามนั้น ทรงเชิญชวนให้ผู้สนใจเป็นเจ้าของภาพพิมพ์หนังสือแจกในโอกาสต่างๆ ในเบื้องต้นใช้ต้นฉบับหนังสือตัวเขียนในหออพระสมุทฯ เป็นต้นว่ากลอน บทละคร ตำรา บันทึกลง ต่อมาได้ค้นคว้าและเขียนเป็นเรื่องต่างๆ เช่น “ตำนานวังหน้า” ในหนังสือชุดประชุมพงศาวดาร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ, 2462) สภานายกทรงรับผิดชอบการตรวจต้นฉบับหนังสือที่พิมพ์ตามความประสงค์ของเจ้าภาพ และทรงพระนิพนธ์คำนำเพื่อบอกกล่าวความเป็นมาและความสำคัญของเรื่องที่พิมพ์ (สจข. ร.7 บ.11.1/2)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คนไทยมีการศึกษามากขึ้น วิทยาการตะวันตกที่ก้าวหน้าและทันสมัยได้เข้ามาสู่สยามอย่างรวดเร็ว จนเกิดปัญหาการใช้คำภาษาต่างประเทศปะปนในภาษาไทย เนื่องจากยังไม่มีการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยอย่างเป็นระบบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง “อุดหนุนวิชาแต่งหนังสือภาษาไทยให้ดี” โดยตั้งวรรณคดีสโมสร เมื่อ พ.ศ. 2457 และทรงดำรงตำแหน่งสภานายกวรรณคดีสโมสร มีสภานายกกับกรรมการหออพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร เป็นอุปนายกกับกรรมการวรรณคดีสโมสรโดยตำแหน่ง (ราชกิจจานุเบกษา, 2457 : 309-314) ได้จัดประชุมเพื่อพิจารณาให้รางวัลแก่หนังสือที่แต่งได้ดีทุกเดือนมีนาคม (ราชกิจจานุเบกษา, 2460 : 68-71) トラบจนสิ้นรัชสมัยนี้ กรรมการหออพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนครจึงมีหน้าที่พิจารณาคัดเลือกหนังสือที่แต่งได้ดี เพิ่มขึ้นจากการจัดหออพระสมุท จัดพิมพ์หนังสือ ตลอดจนสนับสนุนการค้นคว้าเรื่องราวของบ้านเมืองและพิมพ์เป็นหนังสือ เช่น ชุด “ประชุมพงศาวดาร” ซึ่งมีความรับผิดชอบเกินกว่า “ชื่อ” เรียกกรรมการชุดนี้มากนัก

2.2 แผนกวรรณคดี “เนื้อหา” ของหนังสือที่กรรมการหออพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนครจัดพิมพ์ มี 2 ประเภท ได้แก่ การค้นคว้าเรื่องราวในอดีต (โบราณคดีสโมสร) กับวรรณกรรมที่ใช้ภาษาอย่างเหมาะสม (วรรณคดีสโมสร) การพิมพ์หนังสือเหล่านี้ มีเจ้าภาพบ้าง เป็นหนังสือที่กรรมการหออพระสมุทฯ เห็นสมควรให้พิมพ์บ้าง ทำให้หออพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนครมีหนังสือให้บริการในหออพระสมุทฯ รวมทั้งแลกเปลี่ยนกับหนังสือของสโมสรสมาคมในต่างประเทศ และจำหน่ายเป็นรายได้ของหออพระสมุทฯ ลักษณะงานเช่นนี้เป็นเรื่องของหนังสือ นับว่าเหมาะแก่ชื่อ “วรรณคดี” ที่มาจากคำว่า “วรรณ” (ตัวอักษร/หนังสือ) กับ “คดี” (เรื่อง)

“ประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา” ระบุว่า “*แผนกวรรณคดี เป็นพนักงานจัดการหอพระสมุดสำหรับพระนคร และสอบสวนพิจารณาวิชาอักษรศาสตร์*” (ราชกิจจานุเบกษา, 2469 : 104) ก็คือ จัดหอพระสมุดสำหรับพระนคร (National Library) กับสอบทานต้นฉบับเพื่อพิมพ์หนังสือ หอพระสมุดสำหรับพระนครจึงเป็นสถานที่และสถาบัน (institute) เพื่อการศึกษา ขณะที่กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครเป็นสภา (Council) ที่มีหน้าที่จัดการหอพระสมุด โดยมีอุปนายกหอพระสมุดทำหน้าที่อำนวยการ (supervise) แทนสถานายก ในกรณีที่สถานายกติดภารกิจสำคัญอื่นๆ

ความเข้าใจที่สับสนระหว่างหน้าที่ของแผนกวรรณคดีแห่งราชบัณฑิตยสภากับราชบัณฑิตยสภา ดังปรากฏในงานของสิงห์โต จ่างตระกูล (2523 : 28) มาจากการปฏิบัติงานของพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อุปนายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ที่ได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็นอุปนายกแผนกวรรณคดีแห่งราชบัณฑิตยสภา และมีหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติในฐานะสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสภาต่างหากอีกส่วนหนึ่ง

2.3 ความเข้าใจที่สับสนอันเนื่องมาจาก “อุปนายก” พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงเป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครมาแต่เดิม ต่อมา เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ สภานายกฯ ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ เป็น “อภิรัฐมนตรี” จึงเห็นสมควรให้มีตำแหน่งอุปนายกหอพระสมุดฯ เพื่อปฏิบัติงานในหน้าที่สภานายกฯ เกี่ยวกับการจัดพิมพ์หนังสือซึ่งเป็นงานสำคัญของกรรมการ และเนื่องจากพระราชวรวงศ์เธอพระองค์นี้ ทรงเชี่ยวชาญในงานหนังสือยิ่งกว่ากรรมการอื่น จึงทรงได้รับแต่งตั้งเป็นอุปนายก นับแต่เดือนมกราคม 2468 เป็นต้นมา และเป็นตำแหน่งเดียวที่มีเงินเดือน (สจข. ร.7 บ.11.1/2)

เมื่อตั้งราชบัณฑิตยสภาในเดือนเมษายน 2469 พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงได้รับมอบหมายให้เป็นอุปนายกแผนกวรรณคดีแห่งราชบัณฑิตยสภา ทำหน้าที่อำนวยการหอพระสมุดสำหรับพระนคร (สจข. ร.7 บ.11/4) **เพิ่มจากหน้าที่อุปนายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร** ซึ่งต้องบังคับบัญชาสำนักงานราชบัณฑิตยสภาและเกี่ยวข้องกับการจัดพิมพ์หนังสือเป็นส่วนใหญ่ หน้าที่เดิมที่ทรงรับผิดชอบในฐานะอุปนายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครนี้ **ไม่เกี่ยวข้องกัน**กับตำแหน่งอุปนายกแผนกวรรณคดี

อุปนายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครกับอุปนายกแผนกวรรณคดีแห่งราชบัณฑิตยสภารับผิดชอบงานต่างกัน แต่ผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวเป็นบุคคลเดียวกัน ทั้งยังมีหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายจากที่ประชุมราชบัณฑิตยสภาในฐานะสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสภาอีกด้วย จึงอาจทำให้เกิดความสับสนได้ **หากไม่ทราบรายละเอียดที่ชัดเจนเกี่ยวกับราชบัณฑิตยสภา อาจเข้าใจผิด** คิดว่างานที่ทรงได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติในฐานะสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสภา เป็นงานของแผนกวรรณคดี เช่น การพิจารณาหนังสือที่มีผู้ส่งมาประกวดเพื่อขอรับพระราชทานรางวัลนั้น พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงได้รับมอบหมายจากที่ประชุมราชบัณฑิตยสภาให้พิจารณาหนังสือในชั้นต้น คัดเลือกให้เหลือเฉพาะเล่มที่มีคุณสมบัติอยู่ในเกณฑ์ที่อาจได้รับพระราชทานรางวัล เพื่อเสนอให้ที่ประชุมราชบัณฑิตยสภาพิจารณาโดยละเอียดต่อไป (สจข. ร.7 บ.11/10 ก)

ราชบัณฑิตยสภาจัดประกวดหนังสือเพื่อให้รับพระราชทานรางวัลจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวปีละหนึ่งครั้ง หนังสือที่ส่งเข้าประกวดต้องค้นคว้าและเขียนอย่างถูกต้อง ทั้งเนื้อหาสาระและลีลาการเขียน โดยไม่เคยพิมพ์เผยแพร่มาก่อน (สจข. ร.7 บ.11/10 ก) ส่วนหน้าที่ “*สอบสวนพิจารณาวิชาอักษรศาสตร์*” ของแผนกวรรณคดีเกิดขึ้นบ่อยครั้งกว่า เช่น การตรวจสอบหนังสือฉบับเขียนเรื่องเดียวกันที่มีหลายสำนวน ให้เป็นต้นฉบับพิมพ์ที่ถูกต้องเพียงสำนวนเดียว แล้วส่งให้สถานายก หรืออุปนายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เป็นผู้พิจารณาพิมพ์ต่อไป (สจข. ศธ. 0701.7/26) เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานในกรมราชบัณฑิต ที่มีความรู้วิชาหนังสือ ทำหน้าที่รักษาหนังสือในหอพระมณเฑียรธรรม และบอกหนังสือพระภิกษุสามเณร แต่การ “*สอบสวนวิชาอักษรศาสตร์*” นี้ มีใช้หน้าที่ของอุปนายกแห่งราชบัณฑิตยสภาแผนกวรรณคดี ซึ่งเป็นผู้บริหาร

3. การตั้งราชบัณฑิตยสภา

การตั้งราชบัณฑิตยสภาเป็นการแก้ปัญหาการบริหารราชการแผ่นดินตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างบูรณาการ ทั้งการเลือกชื่อให้เหมาะสมแก่งานในความรับผิดชอบของ “*กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร*” จึงนำชื่อ “*กรมราชบัณฑิต*” ที่เลิกใช้ไปแล้วมารื้อฟื้นใช้ใหม่พร้อมกับแก้ไขปัญหาของกรมศิลปากร อันเนื่องมาจากงบประมาณแผ่นดินประจำปี 2469 โดยควบรวมให้เป็นส่วนหนึ่งของ “*ราชบัณฑิตยสภา*” ที่ปรับชื่อใหม่นี้ด้วย

3.1 การรื้อฟื้นฐานะ “*กรมราชบัณฑิต*” สถานายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้แจ้งแก่ที่ประชุมเสนาบดีสภา เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468 ว่า “*กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้คิดว่า จะตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นสงวนและบำรุงวิชาหนังสือและวรรณคดี*” (สจข. ร.7 บ.3/1) ทั้งนี้คงเป็นเพราะงานในความรับผิดชอบ ได้แก่ การจัดหอพระสมุด การพิมพ์หนังสือ การค้นคว้าเรื่องโบราณคดี และการจัดพิพิธภัณฑ์ มีขอบเขตมากเกินกว่าชื่อ “*กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร*” จึงนำชื่อ “*กรมราชบัณฑิต*” ที่เคยเป็นกรมสำคัญแต่ยกเลิกไปเมื่อปรับโครงสร้างกระทรวงธรรมการในสมัยรัชกาลที่ 6 มารื้อฟื้นให้กลับมามีความสำคัญอีก โดยเปลี่ยนชื่อกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เป็นราชบัณฑิตยสภา ใช้ตรา “*มังกรคาบแก้ว*” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้แก่ “*โบราณคดีสโมสร*” ให้เป็นตราประจำราชบัณฑิตยสภา อันสะท้อนถึงความสำคัญของ “*สภา*” (Council) แห่งนี้ในการสืบสานพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาได้อย่างน่าสนใจและเกี่ยวข้องกับ “*อารยธรรม*” ของสยามในหลายมิติ

งานหลักของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร คือ การจัดห้องสมุดและพิมพ์หนังสือเพื่อประโยชน์ในกิจการของห้องสมุด ที่นำไปสู่การค้นคว้าและเขียนหนังสือเกี่ยวกับบ้านเมือง เมื่อมีเจ้าภาพต้องการพิมพ์หนังสือแจกในโอกาสต่างๆ ตลอดจนการสำรวจและรักษาโบราณวัตถุสถาน หรือ Archaeology ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “*โบราณคดี*” อันเป็นการศึกษาที่ทันสมัยอยู่ในความสนใจของนักวิชาการชาวตะวันตก ทั้งในประเทศอย่างสยามสมาคม และต่างประเทศอย่างสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ จึงเห็นขอบเขตการศึกษาที่กว้างขวางขึ้น

สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า ซึ่งเป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้ค้นคว้า สืบค้น และตกแต่งโบราณสถานในพื้นที่รับผิดชอบ กับทั้งจัดหาสถานที่จัดเก็บศิลปวัตถุและศิลปวัตถุเหล่านั้นเป็นพิพิธภัณฑ์ในวัด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชวินิจฉัยว่า เป็นการค้นคว้าเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเรื่องราวของบ้านเมือง จึงทรงประกาศให้กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครทำหน้าที่ตรวจรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขตเพิ่มขึ้น (ราชกิจจานุเบกษา, 2466 : 244-246) การตรวจรักษาของโบราณ ทำให้ค้นพบสถาปัตยกรรมลักษณะต่างๆ ตลอดจนลวดลายในโบราณวัตถุและโบราณสถาน สมควรจะมีผู้เชี่ยวชาญด้านงานช่างเป็นกรรมการ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครานุรักษ์ เจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้ากรมพระนครานุรักษ์ เจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้ากรมพระนครานุรักษ์ เจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงเป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร (สจข. ศร. 0701.7/26) นับแต่วันที่ 17 มีนาคม 2466 เป็นต้นไป (ราชกิจจานุเบกษา, 2466 : 4520)

การสำรวจและรักษาโบราณสถานเกี่ยวข้องกับการจัดเก็บศิลปวัตถุและโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถาน เป็นการศึกษาเรื่องเก่าแก่โบราณ เรียกเป็น “แผนกโบราณคดี” ที่ต่างจาก “แผนกวรรณคดี” และมีลักษณะใกล้เคียงกับงานพิพิธภัณฑ์ในกรมศิลปากร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2454 จึงนับเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ราชบัณฑิตยสภาต้องจัดตั้งเป็น 3 แผนกดังปรากฏตามประกาศ

3.2 ปัญหาอันเนื่องมาจากกรมศิลปากร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับโครงสร้างหน่วยราชการให้เหมาะสมแก่กาลสมัย เช่น การแยกงานช่างประณีตศิลป์ออกจากกระทรวงโยธาธิการ รวมเข้ากับงานพิพิธภัณฑ์ (ที่ยกออกมาจากกรมราชบัณฑิตย) กระทรวงธรรมการ ตั้งเป็นกรมศิลปากร ที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ (ราชกิจจานุเบกษา, 2454 : 567-569) สะท้อนให้เห็นพระราชกรณียกิจในการทำนุบำรุงศิลปกรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจ้างช่างอิตาลีเข้ามาช่วยพระนครเพื่อสร้างพระราชวังดุสิต เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม แต่ช่างเหล่านั้นเดินทางมาถึงสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกงานช่างประณีตศิลป์มาเป็นส่วนหนึ่งของกรมศิลปากรที่ขึ้นตรงต่อกษัตริย์ ใช้จ่ายเงินเดือนของช่างต่างประเทศจึงเป็นค่าใช้จ่ายส่วนพระมหากษัตริย์ในความดูแลของกรมพระคลังข้างที่ เนื่องจากงานช่างประณีตศิลป์กับงานพิพิธภัณฑ์ในกรมศิลปากรที่ขึ้นตรงต่อกษัตริย์นั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับราชสำนัก ทั้งการซ่อมสร้างพระราชฐานและพระอาราม ทั้งการเตรียมสิ่งของไปตั้งแสดงยังต่างประเทศ คือ การแสดงพิพิธภัณฑ์นานาชาติที่เมืองตูริน ประเทศอิตาลี ใน พ.ศ. 2454

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเงินส่วนพระมหากษัตริย์จำนวนหนึ่งจัดสรรเป็นงบประมาณแผ่นดินประจำปี 2469 พระคลังข้างที่จึงมีเงินใช้จ่ายลดลง แต่ไม่มีผู้ตั้งค่าใช้จ่ายเงินเดือนช่างต่างประเทศไว้ในงบประมาณของกรมพระคลังข้างที่ เพราะมิได้ตระหนักว่า เป็นกรมที่ขึ้นตรงต่อกษัตริย์ แต่เข้าใจว่ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้จัดทำบัญชีเงินเดือนทั้งหมด เมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงปรึกษากับสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร และทรงแก้ไขปัญหาย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยพิจารณาจากโครงสร้างงานในกรมศิลปากร

งานพิพิธภัณฑน์มีลักษณะคล้ายงานตรวจรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขต ฉะนั้น หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรหอพระสมุดและพิพิธภัณฑน์ในวันที่ 14 มกราคม 2468 (สจข. ร.7 บ.11.1/4) จึงมีประกาศ “โอนพิพิธภัณฑน์สถานไปขึ้นในความปกครองของหอพระสมุดสำหรับพระนคร” เมื่อ 21 มกราคม 2468 เพราะ “บัดนี้กิจการของหอพระสมุดสำหรับพระนครได้เจริญขึ้นโดยลำดับ สมควรจะโอนพิพิธภัณฑน์สถานมารวมไว้ตามลักษณะงานที่คล้ายคลึงกันนั้นได้” (ราชกิจจานุเบกษา, 2468 : 264) ส่วนงานช่างประณีตศิลป์ในกรมศิลปากรนั้น ในเวลาต่อมา ทรงมอบหมายให้ราชบัณฑิตยสภาที่จะตั้งขึ้นใหม่เป็นผู้รับผิดชอบ (สจข. ร.7 บ.11.3/1)

กรมราชบัณฑิตยเมื่อ พ.ศ. 2446 เคยรับผิดชอบทั้งหอพระสมุดและพิพิธภัณฑน์มาก่อน (ราชกิจจานุเบกษา, 2446 : 226) การโอนพิพิธภัณฑน์สถานของกรมศิลปากรมารวมกับหอพระสมุดวชิรญาณจึงเป็นทั้งการสืบสานพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาไปพร้อมกับการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้านการคลัง โดยแยกงานส่วนที่ไม่มีปัญหามารวมกับงานที่มีลักษณะเดียวกันอย่างละมุนละม่อม เมื่อได้พระราชทานพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมดให้จัดทำพิพิธภัณฑน์สถานสำหรับพระนคร จึงมีสถาบัน (Institution) ทาง “โบราณคดี” คู่กับหอพระสมุดสำหรับพระนครซึ่งเป็นสถาบันทาง “วรรณคดี”

เมื่อราชบัณฑิตยสภาได้รับพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมดมาดำเนินการ จึงได้จัดพระที่นั่งพุทไธสวรรย์และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยให้เป็นพิพิธภัณฑน์สถานสำหรับพระนคร ส่วนพระที่นั่งศิวิไลย์ซึ่งเคยเป็นพิพิธภัณฑน์สถานนั้น ปรับใช้เป็นหอพระสมุดวชิรญาณ จัดเก็บจารึก ตูพระธรรมใส่หนังสือฉบับเขียนและจาร และสิ่งของที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยใช้มาก่อน ตึกถาวรวัตถุจึงมีพื้นที่สำหรับจัดเก็บหนังสือจากห้องสมุดส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้แก่หอพระสมุดสำหรับพระนคร (สจข. ร.7 บ.11/4) จึงเรียกตึกถาวรวัตถุนี้ว่า หอพระสมุดวชิราวุธ จัดเก็บและให้บริการหนังสือฉบับพิมพ์

การจำแนกจารึกและหนังสือฉบับเขียนออกจากฉบับพิมพ์ จัดเป็นหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นการจำแนกโบราณวัตถุและศิลปวัตถุในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ซึ่งมีลักษณะเดียวกับโบราณวัตถุและศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑน์สถาน มาจัดเก็บไว้ด้วยกันในพระราชวังบวรสถานมงคลด้วย ในภายหลัง จารึกและตู้พระธรรมเหล่านี้ได้รับการจำแนกให้เป็นโบราณวัตถุและศิลปวัตถุในความดูแลของพิพิธภัณฑน์สถาน ฉะนั้น งานตรวจรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขตของกรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร กับงานพิพิธภัณฑน์ในกรมศิลปากรจึงผนวกเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมเป็น “แผนกโบราณคดี” แห่งราชบัณฑิตยสภา

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกประชุมเสนาบดีเพื่อพิจารณาเรื่องประณีตศิลป์ ณ พระที่นั่งราชกรัณยสภา เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468 เป็นวาระจร โดยมีพระราชดำรัสอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับประณีตศิลป์ได้ว่า พระเจ้าแผ่นดินในอดีต “มิได้ถูกจำกัดในเรื่องใช้เงินแผ่นดินเช่นเดี๋ยวนี้ ย่อมสามารถที่จะทรงอุปถัมภ์บำรุงสรรพศิลปะต่างๆ สุดแต่แต่พระราชอัธยาศัย” แต่เมื่อฐานะของพระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยนไป “หน้าที่อุปถัมภ์บำรุงจึงเอนไปตกอยู่ข้างแผ่นดินหรือสมาคมแห่งความรู้ (learned Societies) ต่างๆ ช่วยค้ำชูตามแต่กำลังที่จะเป็นไปได้.” เช่น ประเทศฝรั่งเศสมี “สภากรักษาราชภาษาให้บริสุทธิ์, มีกรมประณีตศิลป์ มีสภาฝึกสอนและให้แบบในการดนตรี ฟ้อนรำ ขับร้อง อันได้เงินอุดหนุนจาก

รัฐบาล” และ “ถ้ามาคิดถึงเมืองเราก็เห็นว่าประณีตศิลปะอยู่หลายอย่างที่น่าสงวน” ที่ประชุมได้พิจารณาต่อไปถึงเรื่องประณีตศิลป์ดังนี้ (สจข. ร.7 บ.11.3/1)

ปัญหาในที่ประชุมเกิดขึ้นว่า จะควรเพิ่มหน้าที่สงวนและรักษาประณีตศิลป์ไว้ในราชบัณฑิตยสภาอันนี้ หรือ มอบไว้ในกระทรวงใด หรือ เป็นอีกสภาหนึ่งต่างหาก. หน้าที่ของการสงวนและรักษาประณีตศิลป์นี้ในขั้นต้นก็ต้องเป็นผู้ออกแบบและรับนักเรียนเข้ามาฝึกฝนจนสุดแต่จะมีกำลังขยายการครอบถึงศิลปแพนงใดบ้างแล้วและออกประกาศนียบัตร และมีการอุดหนุนโดยทางอื่นๆ บ้าง...

ที่ประชุมเสนาบดีมีมติให้กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ซึ่งจะตั้งเป็นราชบัณฑิตยสภา ดูแลเรื่องการบำรุงประณีตศิลป์ไว้เป็นสาขาหนึ่ง สภานายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร จึงทรงนัดประชุมกรรมการฯ ในวันที่ 15 เมษายน 2469 เพื่อปรึกษาเรื่องตั้งราชบัณฑิตยสภา บรรดากรรมการหอพระสมุดฯ เห็นพร้อมกันว่า การจะตั้งราชบัณฑิตยสภาให้สำเร็จนั้น มีเรื่องที่ต้องดำเนินการหลายอย่าง บางเรื่องค่อนข้างเร่งด่วน เพราะเกี่ยวเนื่องกับงบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. 2469 คือ งานช่างประณีตศิลป์ในกรมศิลปากร บางเรื่องเป็นสิ่งที่ทำอยู่แล้วดำเนินการได้ง่าย คือ การจัดหอพระสมุดและการตรวจรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขต และบางเรื่องจำเป็นต้องคิดพิจารณาให้มาก หากคิดให้ตลอดทีเดียวทั้งหมดก่อนการประกาศคงไม่ทันการ เช่น การบำรุงวิชาช่างในแผนกศิลปากร ฉะนั้น กรรมการหอพระสมุดฯ จึงมีความเห็นสมควรจะ “ประกาศเปลี่ยนแปลงกรรมการหอพระสมุด ตั้งเป็นราชบัณฑิตยสภา สำหรับที่จะคิดอ่านอำนวยการต่อไปเสียขั้นหนึ่งก่อน เมื่อมีสภาแล้วก็อาจจะตั้งพระราชบัญญัติสำหรับรักษาโบราณวัตถุและการบำรุงวรรณคดีต่อกันไปเป็นเรื่องๆ” (สจข., ร.7 บ.11/4)

กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครร่างประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา กราบบังคมทูลฯ ถวายให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณา ทรงเห็นพ้องกับประกาศดังกล่าว และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อ่านประกาศดังกล่าวในการประชุมเสนาบดีสภาเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2469 พร้อมกับประกาศยุบเลิกกรมศิลปากรในวันเดียวกัน แต่เมื่อยังไม่มีแผนงานที่แน่ชัดเกี่ยวกับ “แผนกศิลปากร” จึงเขียนไว้สั้นๆ แต่เพียงว่า “แผนกงานบำรุงรักษาวิชาช่าง” (สจข., ร.7 บ.11/4)

ปัญหาที่สืบเนื่องจากเงินเดือนช่างประณีตศิลป์ในกรมศิลปากรทำให้เกิดการตกผลึกทางความคิด เรื่องการจัดการความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมสยามไว้ในหน่วยงานเดียว การยุบรวมหน้าที่ของกรมราชบัณฑิต หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร และกรมศิลปากร ให้เป็น “ราชบัณฑิตยสภา” นับเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดในภาวะที่ต้องใช้จ่ายเงินงบประมาณอย่างประหยัด ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสืบสานพระราชกรณียกิจเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองต่อไปได้ โดยรวบหน้าที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงรักษาอารยธรรมสยามไว้ในหน่วยงานเดียว และเห็นบทบาทในการกำหนดองค์ความรู้เรื่อง “สยามรัฐ” ได้ชัดเจนขึ้น

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ราชบัณฑิตยสภาเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเป็นการสืบสานพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา มีผลต่อการสร้างกรอบความคิดเรื่องประวัติศาสตร์ไทย ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งยังสะท้อนวิธีบริหารราชการแผ่นดินในยามที่เกิดปัญหาวิกฤตด้านการคลังและยังคงสืบสานพระราชปณิธานในสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ไว้อย่างเต็มความสามารถอีกด้วย

เหตุที่ไม่มีผู้ศึกษาเรื่องราชบัณฑิตยสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจน มาก่อนนั้น คงเป็นเพราะเข้าใจว่าราชบัณฑิตยสภาคือกรมศิลปากร ที่เกิดจากการแบ่งส่วนราชการ เมื่อ พ.ศ. 2476 (ราชกิจจานุเบกษา, 2476 : 229-233) แต่พัฒนาการของกรมศิลปากรในสมัยหลังเน้นการทำงานด้านศิลปกรรมเป็นสำคัญ ต่างจากราชบัณฑิตยสภาในสมัยรัชกาลที่ 7 ที่เน้นความสำคัญของการศึกษา เมื่อไม่มีผู้ใดสนใจพัฒนาการของหน่วยงานที่ยุบเลิกไปแล้วอย่างราชบัณฑิตยสภา แต่มีผู้ศึกษาบทบาทและผลงานของหน่วยงานที่ยังปรากฏอยู่เมื่อถึงวาระครบรอบที่สำคัญ เช่น กรมศิลปากรครบรอบ 60 ปี (รอง ศยามานนท์, 2495) ฉะนั้น ผู้ที่อ่านเอกสารไม่ระมัดระวัง แต่ทราบว่า รัฐบาลสมัยประชาธิปไตยปรับเปลี่ยนหน่วยราชการใหม่ตามความเห็นสมควร ส่วนราชการในความรับผิดชอบของราชบัณฑิตยสภานั้น ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน งานส่วนใหญ่ที่ดำเนินการในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เป็นต้นว่า การจัดหอสมุด การประกาศเขตโบราณสถาน การจัดพิพิธภัณฑสถาน งานช่างประณีตศิลป์ กลายเป็นกรมใหม่ คือ กรมศิลปากรในสังกัดกระทรวงธรรมการ ส่วนงานที่ริเริ่มใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 7 เช่น การบัญญัติศัพท์ที่มาจากต่างประเทศ การทำสารานุกรม กลายเป็นหน่วยงานใหม่ คือ ราชบัณฑิตยสถาน* เมื่อกรมศิลปากรเกิดจากการแบ่งส่วนราชการมาจากราชบัณฑิตยสภา และปัจจุบันกรมศิลปากรมีบทบาทโดดเด่นด้านส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนไปว่า ราชบัณฑิตยสภาเป็นพระราชกรณียกิจด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

บทความวิจัยนี้กล่าวถึงความเป็นมาของราชบัณฑิตยสภา เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่า ราชบัณฑิตยสภาเป็นการสืบสานพระราชกรณียกิจในสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ด้านการศึกษา โดยมีได้กล่าวถึงรายละเอียดอื่นที่แตกต่างจากประกาศ “ตั้งราชบัณฑิตยสภา” ใน **ราชกิจจานุเบกษา** อันเป็นการแก้ไขปัญหาของกรมศิลปากรในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงยังคงมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับราชบัณฑิตยสภาให้ศึกษาได้อีก เช่น บทบาทและหน้าที่ของราชบัณฑิตยสภาในสมัยรัชกาลที่ 7 สมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสภาและงานในแผนกต่างๆ รายละเอียดของแผนกบัญชาการแห่งราชบัณฑิตยสภา งานตรวจรักษาของโบราณในแผนกโบราณคดี งานพิพิธภัณฑสถานในแผนกโบราณคดี ศิลปากรสถานในแผนกศิลปากร ความร่วมมือกันระหว่างกรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครและราชบัณฑิตยสภา กับสยามสมาคม

* ในวาระที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชสมภพ 120 ปี ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ราชบัณฑิตยสภา”

รายการอ้างอิง

เอกสารที่ยังไม่พิมพ์เผยแพร่

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช.) ไมโครฟิล์ม. รัชกาลที่ 7. เอกสารกรมราชเลขาธิการ. เบ็ดเตล็ด. ราชบัณฑิตยสภา. (ม-ร.7 บ/22 หรือ ร.7 บ.11/4) “จัดระเบียบการราชบัณฑิตยสภา” (พ.ศ. 2469)
- สจช., ร.7 บ.11/10 ก “เรื่องประกวดแข่งขันในการแต่งหนังสือไทย (แผนกวรรณคดี)” (23 พ.ย. 2469-27 ก.ค. 2476)
- สจช., ร.7 บ.11.1/2 ตั้งตำแหน่งกรรมการอุปนายกหอพระสมุด (30 ธ.ค. 2468-14 มี.ค. 2469)
- สจช. ร.7 บ.11.1/4 เสด็จทอดพระเนตรหอพระสมุดและพิพิธภัณฑ์ (14 ม.ค. 2468)
- สจช. ร.7 บ.11.3/1 เรื่องประณีตศิลป์ (15 ก.พ. 2468)
- สจช. ศธ.0701.6/64 รายงานความเจริญของหอพระสมุดสำหรับพระนคร (พ.ศ. 2458-2465)
- สจช. ศธ.0701.6/253 “ตำนานและรายงานหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” (พ.ศ. 2469)
- สจช.ศธ. 0107.7/14 เรื่อง “จัดระเบียบการราชบัณฑิตยสภา” (พ.ศ. 2469)
- สจช. ศธ. 0701.7/26 เรื่อง “รายงานประจำปีราชบัณฑิตยสภา” (พ.ศ. 2469-2473)

เอกสารอื่นๆ

- “ข้อบังคับวรรณคดีสโมสร” **ราชกิจจานุเบกษา** 34 (29 เมษายน 2460): 68-71.
- ตำราฐานภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. 2459. **ตำนานหอพระสมุด หอพระมณฑิยธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธศาสนสังคหะ แลหอพระสมุดสำหรับพระนคร.** [พระนคร]: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- 2462. **ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 13 อธิบายเรื่องตำนานวังหน้า.** พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- “ตำแหน่งข้าราชการกระทรวงธรรมการ” **ราชกิจจานุเบกษา** 20 (12 กรกฎาคม 122 [2446]): 225-226.
- “ตำแหน่งราชการกระทรวงธรรมการ” **ราชกิจจานุเบกษา** 25 (16 สิงหาคม 127 [2451]): 586-597.
- “ประกาศแก้ไขการแบ่งหน้าที่ราชการในกระทรวง” **ราชกิจจานุเบกษา** 33 (18 มิถุนายน 2459): 651.
- “ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ” **ราชกิจจานุเบกษา** 40 (20 มกราคม 2466): 244-246.
- “ประกาศจัดราชการ แลเปลี่ยนนามกระทรวงโยธาธิการใหม่ กับตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่ กรมหนึ่ง” **ราชกิจจานุเบกษา** 28 (27 มีนาคม 130 [2454]): 567-569.
- “ประกาศตั้งกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” **ราชกิจจานุเบกษา** 40 (23 มีนาคม 2466): 4520.
- “ประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา” **ราชกิจจานุเบกษา** 43 (25 เมษายน 2469): 102-105.
- “พระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบกรมในกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2476” **ราชกิจจานุเบกษา** 50 (23 พฤษภาคม 2476): 229-233.

- “พระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร” **ราชกิจจานุเบกษา** 31 (2 สิงหาคม 2457): 309-314.
- ไพฑูริย์ มีกุล, มัลลิกา มัสอูดี, ศิริโรจน์ โรจนโสโรช. 2536. **ที่ระลึกพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ณ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 8 พฤศจิกายน 2536** [นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.]
- “ระเบียบของราชบัณฑิตยสภาในการตรวจหนังสือที่จะได้รับพระราชทานรางวัล” **ราชกิจจานุเบกษา** 43 (28 พฤศจิกายน 2469): 3188-3192.
- “เรื่องเปลี่ยนชื่อกรมราชบัณฑิตเป็นกรมตำรา” **ราชกิจจานุเบกษา** 37 (9 พฤษภาคม 2463): 394.
- ละออทอง อัมรินทร์รัตน์. 2522. **การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2411-2475**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. 2524. “ตั้งราชบัณฑิตยสภา” ใน กรมศิลปากร. **พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์. หน้า 453-454.
- สจช., น. ร.5 บ. 2-21 **Le Royaume de Siam: Notice Historique, Economique, et Statistiques**. 1900. Paris: Imprimerie Industrielle et Artistique.
- สยามธรรานุกรม (แอม อา เดอ เกรอ็ง), พระ. 2543. **ราชอาณาจักรสยาม**. อมตา นวะมะรัตน์ แปลจาก **Le Royaume de Siam**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ต้นฉบับ.
- สิงห์โต จ่างตระกูล. 2523. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการปกครองระบบรัฐสภา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา.
- สุวิทย์ ไทพยวัฒน์ (บรรณาธิการ). 2538. **พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจากข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Carter, A. Cecil. 1988. **The Kingdom of Siam, 1904**. Reprint. Bangkok: The Siam Society.
- Gerini, G. E. 2000. **Siam and its productions, arts, and manufactures (1911)**. Reprint. Bangkok: The White Lotus.
- <http://www.siam-society.org/about/milestones.html> สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2560.

